

Gudinnor med pekpinningar

Teologerna är de som hävdar att Gud var en hon. Klas Östman berättar om deras utställning och kritiken mot deras idéer.

Historiska Museet har bestämt sig för att återuppliva murkna teorier om hur den goda ur-Gudinnan störtades av onda manliga krigarstammar för 5 000 år sedan. Okontroversiella "basfakta", hävdar nya museichefen Jane Cederqvist. Som antingen är okunnig om att arkeologer snarare ser dem som tomtesagar. Eller tycker att sanning är ett antikverat begrepp.

Historia
Lotte Motz
Faces of the Goddess
Oxford University Press, 1997

Söndagens invigning av utställningen *Gudinnebilder och glömda spår* uppfyllde högt ställda förväntningar på självfullt trams. Till akompanjemang av tvärflojt och harpa (vad annars?) hyllades Gudinnan med den innerligaste poesi, en ung kvinna iförd lila särk och bara fötter intog poser och föresåldes Den Levande Gudinnan själv. Sedan klippte museichef Cederqvist av det blåglåda bandet och släppte in den första besökaren, som råkade vara Ebba Witt-Brattström.

En garanterad sanning

Fru Witt-Brattström och vi andra fick fastslaget som en av Historiska Museet garanterad Sanning: I begynnelsen, för 30 000 år sedan, dyrkas den Stora Gudinnan. Hon står för goda kvinnliga livgivande krafter. Kvinnornas ställning i samhället är stark och alla är lyckliga. De uppfinner jordbruket och allt blir ännu bättre. Så invaderas Gudinnans länder av nomadiserande krigarstammar med manliga gudar, som störta Gudinnan och upprät-

Matriarkat? Hällristningarna av män med jättestånd (här från Bohuslän) är svåra att förena med Gudinnan.

tar det patriarkala förtryck som fulländas av Moses, Luther och inkvisitionen i skön förening. Idag gömmer sig misshandlade kvinnor på landets 130 kvinnojourer, medan tonårsgrabbar skriker "hora" åt flickorna på skolgården.

Jaha. Detta är inte nytt. Redan 1861 utformade Johann Jakob Bachofen teorier om ett ursprungligt matriarkat i *Das Mutterrecht*. En extremare företrädare för teorin var den 1994 avlidna amerikansk-litauiska arkeologen Marija Gimbutas, en inspirationskälla för utställningen.

Förödande kritik

Historiska Museet andas inte om den förödande kritik som forskare har riktat mot Gimbutas och hennes meningsfränder. Det senaste större verket om förhistoriska gudinnebilder, Lotte Motz *Faces of the Goddess*, lämnar inte mycket kvar av de idéer som museet basunerar ut. Påståendena "kan inte beläggas", konstaterar hon torr. "Hänvisningar begränsas ofta till författare som delar visionen", ett kardinalfel i forskningssammanhang.

Tänkarna om Gudinnan är ofta lika röriga som i Historiska Museets utställning, men Motz urskiljer fyra punkter som är gemensamma för flertalet anhängare.

1. De många kvinnobilder som hittats vid arkeologiska utgrävningar visar att Kvinnan inspirerade de förhistoriska religiösa föreställningarna och att dyrkan av kvinnliga väsen var detsamma som dyrkan av en Stor Gudinna. Motz påpekar att bilder av manliga väsen är lika spridda. Inte minst de skandinaviska hällristningarna av

män med jättestånd är svåra att förena med Gudinnan.

Samma sak kan sägas om avbildningar av tjuvar som förekommer i många kulturer. En tjuv kan svårligen representera en kvinnlig princip. Gimbutas och andra försöker gå runt det genom att hävda att ett tjuvhuvud i själva verket kan ses som en symbol för ett juvel, fast vänt upp och ner – en tolkning som Motz finner något långsökt.

2. Indo-europeiska och semitiska stammar invaderade några tusen år före vår tideräkning de områden där Gudinnan dyrkades (ungefär nuvarande Europa och Mellanöstern), undertryckte den ursprungliga religionen och dess harmoniska, icke-hierarkiska och konstnärligt avancerade samhällsbyggnader för att införa ett patriarkalt förtryckssystem baserat på dyrkan av himmelska, manliga och krigiska gudar.

Inflyttningen av indoeuropeer är säkerställd, men himmelska väder- och krigsgudar dyrkades i dessa områden redan innan de dök upp. I primitiva bondesamhällen tittade man mot himlen efter regn och åska, menar Motz, och ägnade föga tid åt att kontempera "skötets heliga möcker". Bland de världssammare indoeuropeerna var frygerna, som med stor frenesi brände och slog ihjäl Mellanösterns jordbrukare. Frygera förde med sig kulten av Kybele, som verkligen var en Stor Modergudinna.

3. I de patriarkala religionerna började den undertryckta Gudinnan framställas som ett ont och mörkt väsen, som måste besegras

av en manlig ljusbringare. Det är en misstolkning av grekiska och andra myter. Skiljelinjén går inte i första hand mellan kvinnliga och manliga väsen, utan mellan människoliknande gudar och de ursprungliga naturkrafterna.

Cederqvist hoppas att utställningen ska stärka skolflickors självkänsla och leda till en livligare jämställdhetsdebatt.

4. Så länge Gudinnan dyrkades rädde den eviga freden och kvinnorna var jämställda med männen. Varför, undrar Motz, hade då det urgulma Jeriko mäktiga murar långt innan staden hade sett rök av några semiter eller indoeuropeer? Vem skulle staden försvara sig mot om fred och ändrätt rädde?

Urmodern Amaterasu är en hörnsten i den japanska religiösa föreställningsvärlden från den historiska tidens början, vilket varken gjorde samurajerna fredliga eller jämställda. Och bland de eskimåerna som in i våra dagar dyrkat urgudinnan Sedna var kvinnornas ställning sådan, att det kanske inte var så illa att bli uppaten av en isbjörn istället.

Tillgängligt bevisning krossar, menar Motz, två centrala delar av teorin om Den Stora Gudinnan. Det var inte så att Gudinnekulen existerade före dyrkan av manliga

gudar. Och ingen stor förhistorisk strid utkämpades mellan manliga och kvinnliga religiösa principer.

Novembernumret av den amerikanska akademiska tidskriften *Lingua Franca* rymmer en redogörelse för debatten under senare år, och det är tydligt att Gimbutas idéer står lågt i kurs även bland uttalat feministiska arkeologer och antropologer.

Säker förtjänar Gimbutas teori-er att diskuteras, men varför vill Cederqvist och Historiska Museet hävda att Gudinnebilder och glömda spår framställs okontroversiella basfakta? Kanske beror det på en kombination av okunskap och lättja: utställningsproducenten är egentligen föreningen Teologerna, en kvasireligiös sammanslutning vars syfte är att "sprida kunskap" om att Gudinnan har funnits. Men bör ett statligt museum låna sig till megafon för diverse sektor? ska Tekniska Museet låta sina utställningar produceras av tefastroende?

En instrumentell syn

En annan förklaring är att museiledningen har en instrumentell syn på historisk sanning, ändamålet får helga medlen. Cederqvist hoppas att utställningen ska stärka skolflickors självkänsla och leda till en livligare jämställdhetsdebatt. Vilken självkänsla kan byggas på spekulationer presenterade som sanningar?

Om problemet är att pojkar i skolan kallar flickorna för horor – kommer Gudinnan att täppa till munnen på dem? Vore det inte enklare att be dem hålla käften?

KLAS ÖSTMAN

Det som kännetecknar en god biografi är kombinationen av bekräftelse och överraskning. Läsaren vill få sin bild av den levnadstecknade bekräftad. Den som porträtteras är ju ofta en människa som i några väsentliga avseenden betyder något för läsaren och som man därför på nytt väljer som sällskap under ett antal lästimmor.

Biografi
Norman Mailer
Picasso som ung
Öv. Lennart Olofsson
Natur och kultur, 1997

Men precis som i umgänget med en nära vän förväntar man sig se nya sidor hos personen ifråga. Under masken finns kanske en svekfull bedragare. Bakom nästa knut uppenbarar sig änyo den solidariske solitär som man lärde känna som tonårsvuxen.

Picasso och hans rädsla

Mailers biografi är märkligt håglös och räddas av bilderna och citaten, skriver Jan-Ewert Strömbäck.

Sådana dimensioner erbjuds i några av de bästa biografier jag läst: Ernst Pawels verk om Kafka, Carl-Eric Nordbergs om Zola och Göran Greiders om Rudolf Meidner. Den senare är intressant, inte bara formmässigt genom varvet av dagboksanteckningar och reseskildring, utan också genom det utmanande "etikettsbrottet". Det är ingen hemlighet att Meidner själv tycker att Göran Greider gjort en alldeles för stor sak av barndomsåren och den judiska börd.

Överraskningsmoment föutsätter ett stort mått av engagemang hos skribenten. Därför måste jag

påstå Norman Mailer visserligen tillför mycken kunskap om Picasso i biografin *Picasso som ung*. Men denne bjässe till levnadstecknare är märkligt oengagerad.

Glimtar i melankolin

Det är med håglöshet som Norman Mailer tar sig an uppgiften att ställa diagnosen depression på den unge Picasso. Men ibland glimtar det oenkligen till i den ömsidesida melankolin – såsom i ett fascinerande resonemang om Picassos rädsla, eller bävan. Konstnären lät aldrig "någon komma i närheten av den bävan som han bar inom

sig". Att tygla sin inre fasa genom hårt arbete var Picassos patetmedicin mot demonerna. Mailer vill att vi ska betrakta kubismen som en reaktion mot Matisse och den blå perioden som en palissad, med vilken Picasso skyddade sig mot sin bävan.

Om vi frågar oss: Bävan för vad då? kan vi inte få något svar. Bävan karaktäriseras av främlingskap. Vi kan inte peka på ursprunget till eller föremålet för vår bävan. Vi vet bara att vi är rädda, vi vaknar rädsla, och denna rädsla lever inom oss som ett obehag i själen.

Kanske är också en annan del av Picassos personlighet som Mailer intresserar sig för, nämligen konstnärens avsaknad av skuld-känslor, också ett skydd, ett försök att kontrollera bävan. Precis som arbetet blir Picassos kvinnors redskap för att överleva. Målet är viktigast. Ens partner finns, skriver Mailer, som en effektiv och värdefull adjutant eller som ett hinder.

Faktiskt tror jag att Norman Mailer borde ha bjudit mera på sin egen rädsla. Då hade nya ljus blivit synliga genom de prismor som skapas av två storheter, skrivaren och målaren. Boken är illustrerad med 250 bilder i färg och svartvitt. Framställningen byggs också på många och långa citat ur andra biografier och memoarer. Utan dessa illustrationer i text och bild skulle projektet ha havererat.

JAN-EWERT STRÖMBÄCK